

R. LAVAL

PRI LA

**ESPERANTA
LITERATURO**

La Juna Penso
F 47340 Laroque Timbaut
127B * 1978 * 3,50 FF

A V E R T O

En 1963 mi fariĝis sekretario de la Literatura Komitato, post nia kara Faulhaber, kiu bedaŭrinde pro malbona sanstato devis rezigni tiun funkcion. Anstataŭ lin mi ne povis pretendi; konscia pri mia nesufiĉeco, mi unue provis rifuzi, sed fine cedis al amikaj premoj kaj insisto. Mi do penis almenaŭ sekvi humile la ekzemplon de mia antaŭulo, kaj, laŭ mia modesta eblo, imiti lian sindonemon, lian diligenton, lian skrupulan objektecon.

Pasis 14 jaroj, dum kiuj, ne plenigante la mankon je solida klasika studado kaj baza kulturo, mi akiris glazuron de supraĵaj konoj pri la lingvo kaj literaturo, ian sperton en lingva kontrolado de manuskriptoj, kaj kelkajn ideojn. Tiuj ideoj ne estas tre originalaj; ĉiu laiko, kiu interesiĝas pri literaturo, povas mem ilin eltrovi, kredeble eltrovi ankaŭ aliajn. Mi proponas ilin ne kiel instruon, sed simple kaj senpretende kiel objekton de pripensado kaj pridiskutado.

Mi ŝuldas grandan dankon al K-do J. van Scheepen, kiu zorge kontrolis mian manuskripton. Plie, li donis al mi plurajn ideojn akiritajn dum longa spertado kaj atenta pripensado, kune kun K-doĵ Degenkamp kaj Faulhaber, en la kadro de la Literatura Komitato de FLE. Tiujn ideojn mi adoptis kaj enkondukis, foje senŝanĝe, en mian tekston.

1. La ekzemplo de la Majstro.

Ĉu ni ĝuste taksas la amplekson de la verkaro de Zamenhof? Paralele kun kuracista studado, krei planlingvon forte strukturitan kaj vivipovan, jen estis jam giganta tasko. Ĝin plenuminte, li ne haltis tie. Li devigis sin al alia grandega entrepreno: traduki verkojn de Ŝekspiro, Moliero, Goeto, Ŝillero; de Heine, Gogol, Eliza Orzeszko, Salom Aleĥejn; kaj la tutan Malnovan Testamenton...

El tiu tuto, rimarkinda proporcio da teatraĵoj. Evidente Zamenhof atribuis apartan valoron al la parolata lingvo. Jam en la unuaj kongresoj estis prezentitaj sur scenejo komedio (Georgo Dandin) kaj tragedio (Ifigenio en Taurido). Inter liaj originalaj verkoj, pluraj poemoj (La Espero, la Vojo, Preĝo sub la Verda Standardo) estas destinitaj por kanto aŭ deklamo pli ol por nura lego; kaj ni povas imagi la efekton de liaj kongresaj paroladoj, en la silento kaj kvazaŭ religia atento de fervora aŭskultantaro.

De la komenco ĝis nun, bonaj esperantistoj sekvadas la spurojn de la iniciatinto, tradukante majstroverkojn de diverslingvaj aŭtoroj (romanojn, poemojn, teatraĵojn). Paralele la parollingvo floradis en la prelegoj de la somer-universitatoj, en la dramecaj debatoj de iuj kongresoj de SAT aŭ de UEA, en la viglaj diskutoj ĉe la Pariza Laborborso, en la kabaretaj vesperoj : Verda Kato, Bolanta Kaldrono, Tri Koboldoj. Certe, elokventaj oratoroj kiel Privat kaj Lapenna, akraj diskutistoj kiel Lanti, pikaj kanzonistoj kiel R. Schwartz kaj Flego forte influis la evoluon al pli granda vivanteco de la parolata lingvo.

2. Kial traduki ?

Demando : Ĉu estis vere necese, ĉu ne superflue esperantigi mondfamajn, universale disvastigitajn verkojn ? Sofoklo, Danto, Ŝekspiro, Cervanteso, Moliero, Voltero, Goeto, Ŝillero, Tolstojo...; la Biblio, la Korano... estas jam legeblaj en ĉiuj lingvoj.

Tamen ne estas dubo. Per tradukoj Zamenhof eksperimentis, elprovis sian lingvon, faris ĝin pli fleksebla, pli riĉa, pli taŭga por distingi subtilajn pensnuancojn kaj esprimi delikatajn sentojn. Grabovski, Kabe, Boirac kaj ĉiuj sekvintoj daŭrigis tiun treege utilan ekzercadon, dank'al kiu, kiel prave diris Baghy, "la tradukita literaturo rafinas la lingvon".

Krome, la tradukoj prezentas nesupereblan intereson : ili estas faritaj de verkistoj, kiuj bone posedas esperanton, kaj estas ofte el la sama nacilingva deveno kiel la aŭtoro de la originalo. Tial ili povis servi kiel kom-

parilo. Tiurilate elstaras kiel modelo la "Hamleto" de L.N.M. Newell : oni ja scias, ke ĝi helpas ne nur fremdajn, sed eĉ anglajn studentojn plibone kompreni la ŝekspiran tekston.

Plie, Zamenhof donis al esperanto ĝiajn nobelreferencojn, dotante ĝin per majstroverkoj apartenantaj al la homara heredaĵo. Liaj posteuloj daŭrigis kaj daŭrigas lian iniciaton. Hamleto, Faŭsto, la Dia Komedio, ks. estas brilaj juveloj en la kultura bieno de la tuta homaro. Ili do havis antaŭdestinitan lokon en la komuna trezoro de la mondlingva literaturo.

La aro de la tradukitaj aŭtoroj staras kiel galerio de familiaj portretoj, en kiu mankas ankoraŭ kelkaj gigantaj figuroj : Homero (krom kelkaj paĝoj en la Fundamenta Krestomatio), Platono, Vergilio... Mi kiel franclingvano mencias nur du francajn nomojn : Rabelezo kaj Viktor Hugo (krom, de ĉi-lastaj, kelkaj mallongaj poezi-pecoj). Kiu kuragoŝ ataki monumentojn kiel "Gargantua" kaj "Pantagruel", "la Mizeruloj" kaj "la Legendo de l'Jarcentoj" ?

Krom tiuj elstaraj lumturoj, ĉiu nacilingva literaturo provizas nin per aro da libroj eble duarangaj, tamen sufiĉe altvaloraj por meriti tutmondan famon. Fakte, ankaŭ tiuj estas jam tradukitaj en la grandaj kulturlingvoj - sed ne ĉiuj: ĉar en la pli malvaste uzataj, en la idiomoj de popoloj malgrandnombraj, kun malmultaj legantoj, eldono estus nesufiĉe profitdona.

Tiu kampo estas kultivinda de niaj tradukistoj : kiam esperanto estos sufiĉe disvastiĝinta, ĝia tutmonda legantaro estos pli multopa ol tiu de kelkaj etpopolaj lingvoj. Jam nun - ĉar niaj eldonistoj estas malpli profitcelaj ol la grandaj nacilingvaj firmoj - , ili produktis kaj daŭre produktas ne neglektindan kvanton da tiaj tradukoj. Sufiĉas foliumi katalogojn de esperantaj eldonoj por eltrovi plurajn dekojn da aŭtoroj el diversaj lingvoj, kun pluraj centoj da titoloj. Esperinde tiu produktado plu disvolviĝos, spite la ekonomiajn malfacilaĵojn, kiuj nuntempe pligraviĝas.

3. Esperantaj originaloj.

En la enkonduko al sia tre interesa libreto "Nia originala prozo", Heide Apolloner citis jenajn vortojn de Julio Baghy,

el kiuj mi jam ekstraktis frazon : "Kvankam la beletristika valoro de niaj originalaĵoj ofte ne atingas la nivelon de mezkvalitaj naciaj verkoj, tamen en la unuaj respeguliĝas io propra, karakteriza, io distinginde sendependa, kio formas la senckernon de la esperantista literaturo, kaj kio donas specialan guston al la maturiĝinta verko. La tradukita literaturo rafinas la lingvon, sed la originala nutras ĝin kaj certigas ĝian vivantecon."

Jam en la tradukoj estas konstateble, ke, krom detaloj apartenantaj al folkloro aŭ al "loka koloro", la bonaj tradukistoj scipovis forĝi tre homogenan lingvaĵon; en ĝi pli sentiĝas la persona stilo de la aŭtoro ol lia naci-lingva deveno. Sperta leganto povas diveni : tiu teksto estas de Kalocsay, ĉi tiu de Waringhien; sed ne venos al li en la penso diri : tiu estas verkita de hungaro, ĉi tiu de franco.

Ke "la beletristika valoro de niaj originalaĵoj ofte ne atingas la nivelon de mezkvalitaj naciaj verkoj", estas facile kompreneble. En ĉiu nacia lingvo aperas ĉiujare grandega kvanto da presita papero, subskribita de multopa armeo da verkistoj. Laŭ la leĝo de probablo-kalkulo, en tiel granda provizo nepre devas troviĝi kelkaj bonkvalitaj produktoj. En ĉiu generacio aperas nombro da ŝatindaj talentoj, en ĉiu jarcento kelke da aŭtentaj genioj - ja ne multe. Se kompari laŭproporcie, ne estas mirige, ke en nia mizera stoketo malofte troviĝas perlo. Tamen, se taksu la mezan kvaliton, eble la komparo ne estus por ni tro humiliga.

Sendube, ankoraŭ ne naskitaj estas nia Homero kaj nia Ŝekspiro, kaj eble neniu el niaj verkistoj atingis la nivelon de Edgar Poe aŭ de Maupassant. Cetere, la genioj ĝenerale estas rekonitaj nur post sia morto, kaj la rimarkindaj talentoj estas efektive rimarkitaj nur tiam, kiam sufiĉa nombro da legantoj povis ilin apreci. Jen estas jam malfavora cirkonstanco por niaj aŭtoroj de originaloj. Malmultaj el la esperantistoj kutime legas beletraĵojn, kaj niaj plej grandkvantaj eldonoj neniam proksimiĝas al la centmiloj da ekzempleroj, kiuj estas kutimaj ĉe eĉ senvaloraj nacilingvaj libroj.

Ni tamen povas sentime aserti, ke inter la original-esperantaj verkistoj jam sin montris kelkaj talentuloj.

Mi emus nomi ĉiujn menciitajn en la libreto de Heide Apolloner (pli ol cent, el kiuj estus embarase provi elekton, kaj temas nur pri prozistoj : al tiu listo devus aldoniĝi la nomoj de pluraj, kiuj verkis nur verse).

Tiujn homojn ni salutu kiel tiujn de kuraĝaj merituloj. Ili oferas al esperanto tempon, laboron kaj talenton, kiuj eble ricevus pli profitan rekompencan, se ili dediĉus sin al sia gepatra lingvo. Ja, miaopinie, pluraj el iliaj verkoj honorinde figurus en nacilingva literaturo, kaj havigus al ili multe pli vastan publikon, ol kian povas liveri nuntempe la tutmonda esperanta legantaro. Ili estas pioniroj, al kiuj ni ŝuldas omaĝon kaj dankon. Mi mencias tute hazarde, kaj neniel limige : Edmond Privat (Vivo de Zamenhof); Julio Baghy (Printempo el la aŭtuno); Ferenc Szilagy (Koko krias jam); Sandor Szathmari (Vojaĝo al Kazohinio); Cezaro Rossetti (Kredu min, Sinjorino!); J.H. Rosbach (Disko); A. Fernandez (Sengeĝaj dialogoj); inter la poetoj : Hilda Dresen, K. Kalocsay, J. Baghy, Marjorie Boulton, W. Auld, Urbanova... Mi kiel franclingvano iafoje bedaŭris, ke Raymond Schwartz ne tradukis france sian "Kiel akvo de l'rivero", kaj J. Ribillard sian "Vivo kaj opinioj de Majstro M'saud", kun la mencio : traduit de l'esperanto.

Sed, entute, tio estus eraro. Tio kaŭzus misuzon de talento kaj malŝparon de tempo kaj de materiaj rimedoj - same kiel la tradukado de unu nacia lingvo en plurajn aliajn.

"La celo, al kiu kuraĝe ni iras", estas certe malproksima. Ĝi malforte "tra densa mallumo briletas", sed ĝi estas nia celo. Ni daŭre tenu ĝin en nia rigardo, ni strebadu al ĝi per nia tuta forto, "nur rekte, kuraĝe kaj ne flankiĝante".

En la kampo de literaturo, tiu celo estas jene difinebla:
 - por ĉiu nacilingva verko, unu sola traduko : esperanta.
 - por ĉiu esperanta, unu sola formo : la originala.

Tamen, koncerne tradukojn, ni devas nuanci tiun tro rigidan formulon.

4. Kiel traduki ?

En scienca aŭ teknika traktato, ĉiu vorto havas precize difinitan signifon; en alia lingvo povas esti nur unu valida

traduko, nome tiu, kiu ĝuste reproduktas tiun signifon. Por tio, du kondiĉoj necesaj kaj sufiĉaj. La tradukanto devas posedi :

- 1e, fundan konon pri la koncerna temo;
- 2e, ekzaktan konon pri la preciza leksikona interrespondo de la fakaj terminoj en la du lingvoj.

Ne tiom facile!

Pro la konstanta evoluado de la sciencoj kaj la akcelo de la progresoj, la terminaroj, en ĉiuj lingvoj, estas ofte ne precize normigitaj. En esperanto aparte, ni posedas ankoraŭ nur elementajn fakvortarojn, kaj bezonas multe pli ellaboritajn. Sed almenaŭ la celo estas klara.

*
* *

Alie staras la demando en la kampo de beletro.

Tie la vortoj estas tradicie ŝarĝitaj de emocia enhavo kaj ĉirkaŭitaj per nebulo da kulturaj asocioj, plimalpli variaj inter diversaj lingvoj. Necesas malfacila, delikata elekto. Tie intervenas la personeco de la leganto kiel tiu de la aŭtoro.

Beletra verko estas komparebla kun skribita muzikaĵo. La komponisto surpaperigis notojn, indikis takton, fortecon, nuancojn. En la tiel difinita kadro, foje tre strikta, ĉiu instrumentisto aŭ kantisto tamen alportas sian propran komprenon kaj senton. Kiel ajn fidele al la skribita komponaĵo, ili redonas ĝin en formo rekreita laŭ sia persona temperamento. Simile pri poemo aŭ teatra peco. Sama deklamaĵo el la buŝo de Mounet-Sully aŭ de lia frato Paul-Mounet sonis tute alie. Talenta aktoró markas rolon tiel forte per sia propra stampo, ke oni prave diras, ke li "kreis" ĝin. Tiusence la rolo de Cyrano de Bergerac en la teatraĵo de Edmond Rostand estis "kreita" de Coquelin, kaj poste "rekreita" sinsekve de Lucien Guitry kaj de ĉiuj posteuloj.

Iuj muzikamantoj konservas en sia diskoteko plurajn ekzemplerojn de unu sonato ludita de diversaj solistoj; de unu lido kantita de diversaj kantist(in)oj, de unu simfonio direktita de diversaj orkestro-gvidantoj. Ili amas aŭskulti sinsekve kaj kompari la diversajn interpretojn. Inter ĉi tiuj varias la tembro, la ĉizado de la

frazoj, la etoso, kaj ofte estus malfacile diri, kiu estas la plajbona : la elekto dependas de la adoptitaj kriterioj, kaj de la sento de la aŭskultanto, en la momento mem de la aŭdado.

Pri beletro, ĉiu leganto estas mem, samtempe, kvazaŭ kantanto aŭ ludanto kaj aŭskultanto. Tradukanto estas unue leganto. Li ne povas ne meti en sian tekston iom el sia temperamento.

Plie, du lingvoj estas kompareblaj al du voĉoj aŭ instrumentoj. Ĉiu havas proprajn tembron kaj sonoron. Lido de Ŝuberto transponita de baritona en sopranan registron ricevas alian karakteron. Eĉ en sama registro, sama melodio ludata ĉu per violono, ĉu per fluto, estas iel diferenca. Lingvoŝanĝo efikas kiel ŝanĝo de instrumento.

Kaj tradukanto, ju pli talenta, des pli markas la tekston laŭ sia persona stampo. Kiam Vagnero transskribis por piano la orkestran partituron de la Naŭa Simfonio, plej admire kaj respektate, certe lia transskribo estis diferenca de tiu, kiun farus iu alia : ĝi spegulis ja unue la genion de Betoveno, sed ankaŭ iagrade tiun de Vagnero.

*
* *

Neniu traduko povas esti absolute fidela. Pli ĝuste, ne eblas difini, kio estas en tiu senco fideleco. Ĉu laŭvorte transskribi ? Ofte neeble, pro la idiotismoj. Iafaje du lingvoj havas ekvivalentajn idiotismojn, sed ne ofte. Krom tio, laŭvorta traduko ĝenerale ne redonas la paŝadon, la spiradon, la koloron de la originalo. Kiu estas plej bona traduko : ĉu tiu, kiu plej respektas la signifon de la vortoj (sed ofte staras la demando : kiel elekti inter pluraj sinonimoj ? Tio pli malfacile, ke preskaŭ ĉiam, du vortoj ŝajne interrespondaj en du lingvoj ne kovras ekzakte la saman areon de signifoj kaj sencoj); ĉu tiu, kiu plej elvokive imitas la stilon de la aŭtoro kaj rekreas la etoson de la verko ?

Cetere, kiel sondi kun certeco la intiman penson de la aŭtoro, liajn konsciajn intencojn, liajn duon- aŭ nekonsciajn impulsojn ? "Traduttore, tradittore" * . Tradukisto, kiel

* Tradukisto, perfidulo, aŭ : tradukanto, perfidanto.

eble kapabla, rezignu pri neebbla perfekteco.

*
* *

En la antaŭparolo al sia "Hamleto", Newell klare kaj konvinkige pravigas la ekziston de pluraj tradukoj de unu verko. Li prave asertas : Neniu traduko estas definitiva. Li montras ankaŭ, ke nova traduko ne anstataŭas la antaŭa(j)n, kiu(j) konservas tutan sian valoron. La brilo de la Zamenhofa "Hamleto" ne paliĝas apud tiu de Newell; la "Fabeloj de Andersen" estas belaj en la traduko de Zamenhof kaj en tiu de Ib Schleicher; kaj se iam aperos nova "Faŭsto I", tiu de Barthelmess neniom perdos el sia valoro kaj beleco.

*
* *

Tio estas vera pri prozo, ankoraŭ pli pri versoj. Versojn oni povas traduki ĉu proze, ĉu verse. En la unua okazo oni ĉelas fidelecon al la signifo de la vortoj. En la dua, la neceso konservi versan ritmon, foje eĉ rimojn, nepre kondukas al pli granda libereco en la elekto de la vortoj kaj esprimoj. Se la tradukanto estas vera artisto, majstro kiel Kalocsay aŭ Waringhien; sufiĉe klera por science esplori la originalon; sufiĉe sentema por kapti la plej delikatajn nuancojn; sufiĉe reganta la rimedojn de nia lingvo por esprimi tiujn nuancojn; sufiĉe lerta por elegante solvi la multajn prozodiajn problemojn : tiam la rezulto estas rara ĝuo por la leganto. Eĉ tiuj, kiuj scipovas legi senpere la originalon, trovas plezuron kaj instruon en "La Ĥimeroj" de Gérard de Nerval esperantigitaj de Waringhien. En la antaŭparolo estas unu peco, "La Cidalizoj", en du apudmetitaj tradukoj, unu de Waringhien, unu de Kalocsay : kiu estas la plej bona ? Sed kiu povus rivali kun tiuj du poetoj ?

5. Verki originale,

Ŝajnas pli facile : almenaŭ la aŭtoro ne bezonas asimili alies penson kaj sin trudi por resti al ĝi kiel eble plej fidela.

Ni distingos verajn kaj falsajn originalojn. Mi nomas falsa originalo, evidente, tekston unue verkitan en

nacia lingvo kaj poste esperantigita de ĝia aŭtoro. Tio povas esti bona ekzerco (kaj helpi la aŭtoron por pli bone kompreni sin mem), sed ĝi restas traduko.

Same se la aŭtoro ne skribis, sed pensas nacilingve, kaj mense tradukas frazon post frazo. Vera originalo devas esti pensita senpere en esperanto. Nur pri tiaj ĉi tie temas.

Por verki bonan originalon, necesas unue : havi ion por diri. Kial ŝviti super teda redakta tasko, se la temo ne valoras la penon ?

Ankaŭ necesas : posedi bonan konon pri la gramatiko kaj la vortaro, sufiĉan kutimon pri ilia aplikado, kaj skrupulan singardemon. Ni reprenos tiun ideon en postaj "konsiloj" al verkemuloj.

6. Parenteze.

El ĉio ĉi oni povas konkludi : tradukado kaj verkado en esperanto estas malfacilaj, kontraŭe al la gurdita "facileco" de la lingvo. Tio estas mia firma konvinko.

Kial do mi riskis tiel danĝeran aventuron, sur tereno tiel fremda al mia kompetento ? Kial mi aŭdacis eĉ publikigi originalojn kaj tradukojn ?

Nu, mi respondos per du citaĵoj :

"Ne pafu al la pianisto, li faras sian eblon" kaj : "Dio ne volas la morton de l'pekulo" !

Genio estas rarega, talento ne tre ofta. Ankaŭ en nia literaturo estas loko por mezkvalitaj produktoj - eĉ por sub-mezaj.

Cetere, laŭ kiuj kriterioj ni juĝus ? En kies nomo ni proklamus kondamnon aŭ malpermeson ? Kio rajtigus nin por malkuraĝigi bonvolulojn, kiuj sentas en siaj fingroj skribjुकadon ?

Nia literaturo ankoraŭ ne suferas tro-abundon. El multaj provoj, inter pluraj fiaskoj, iafoje povas elstari unu sukceso.

Ni ne timu tro multigi la semojn: ĉe la rikolto, la pu-

bliko estos la suverena juĝisto. Ĝi sola apartigos la tritikon disde la lolo; ĝi sola decidos, kiu verko restos, kiu dronos en forgeso.

Do ĉiu, kiu sin opinias kapabla, sentime provu - kondiĉe nur, ke li ne fuŝu la lingvon. Por eviti tiun danĝeron, utilos kelkaj konsiloj (se ne tro pretende kaj aroge de mia flanko).

7. Konsiloj al verkemuloj.

Por progresi en la lingvoscio, poluri kaj fluigi sian stilon, ne ekzistas pli efika recepto ol jena : nutri sin per diligenta legado de nia klasika literaturo. Unue la Fundamento, la Fundamenta Krestomatio, kaj ĉio subskribita aŭ elektita de Zamenhof. Poste Grabovski, Kabe, de Beaufront, Boirac, Cart... Kaj la modernaj bonaj aŭtoroj, kies nomlisto estus tro longa en tiu ĉi jam tro longa artikolo. Inter ili Lanti okupas pli ol honorindan lokon.

Oni apliku apartan atenton al la aktoj de la Lingva Komitato kaj de la Akademio de Esperanto. Oni legu kaj relegu la "Lingvaj Respondoj" kaj la "Proverbaro". Oni elsuĉu la sukriĉan medolon de tiaj verkoj, kiaj :

"Esprimo de sentoj en Esperanto" de Edmond Privat;

"La Homa Lingvo" de W.E. Collinson;

"Fremdvortoj en Esperanto" de P. Neergaard;

"Lingvo Stilo Formo" de K. Kalocsay;

kaj de Faulhaber :

"Esperanta Mozaiko" kaj "Ne tiel, sed tiel ĉi".

Oni ridu ĉe la spicaj humuraĵoj de nia karmemora R. Schwartz, kaj ludu per liaj ĵonglaj vortludoj. Ĵonglas ankaŭ kelkaj aliaj: Rotkviĉ, Lorjak, kc; el la mino de la latentata potencialo de nia ankoraŭ juna lingvo, tiuj elfosadas brilajn gemojn.

Oni frandu la sukplenaĵojn "Eseojn" de Waringhien. Oni eĉ kuraĝe alfrontu la timigan, iomete kaprompan studadon de "Plena Gramatiko" kaj de "Parnasa Gvidlibro"...

Legante, oni tenu ĉiam man-atengeblaj vortaro(j)n kaj gramatiko(j)n; kaj notlibreton, kaj krajonon en la mano, por noti ĉion rimarkindan : nekonatan vorton aŭ esprimon,

gramatikan eraron, dubaĵon, malfacilaĵon, aplikon de prepozicioj, belajn stilaĵojn, ktp. Poste, oni ordigu metode la fotojn kaj komparu unu aŭtoron kun alia. Tiel kreskas la instrua materialo kaj la scio de la studanto. Estas konsilinde pretigi notojn aparte el la verkoj de Zamenhof por kompari ilin kun tiuj da aliuloj. Tiel oni fine kapablas distingi* la bonajn stilistojn disde la malbonaj.

Skribante, oni ofte konsultu vortarojn, gramatikojn kaj personajn notojn, kaj submetu sin al severa memkontrolado. Tiu konsilo validas por la traduklaboro, sed ankaŭ por la originala verkado, en kiu oni pli facile inklinus ĝin neglekti. Krome, ĉe originala verkado, ekzistas la danĝero, ke oni ĉirkaŭvelas** malfacilaĵojn, kaj ofte elektas plej simplan formon - aŭ plej similan al tiu de sia gepatra lingvo, eĉ pli senkonscie ol ĉe tradukado.

Ofta legado de verkoj de diversnaciaj aŭtoroj, de diverslandaj kaj tutmondaj gazetoj kaj revuoj, korespondado kun alinacianoj, estas bonegaj ekzercoj por alproprigi al si la ĝustan stilon, kiu estas nek nederlanda nek franca, nek rusa nek japana, sed simple esperanta.

Ekzercu vin ankaŭ en parolado : flua konversacio helpas por akiri fluan skriban stilon. Laŭte legu viajn skribitajn frazojn : tiel vi pli facile kontrolos, ĉu ili estas facile kompreneblaj, facile prononceblaj kaj sufiĉe belsonaj; pli fidu la orelojn ol la okulojn. Aŭskultu diskojn de Ramona, kaj kantu kun ŝi. En grupkunvenoj, prezentu eksponojn, partoprenu en diskutoj, ludoj, komedietoj... Resume : strebadi al maksimuma praktiko.

* * *

Ĉu sufiĉas tiu persona perfektigado ?

Senhezite mi respondas : ne!

Eĉ plej klera, sperta kaj lerta povas foje erari. Eĉ plej skrupula esploro povas preterlasi idiotismon. Submeti sian manuskripton al kontrolo de aliaj - eĉ malpli kapablaj - kaj precipe de alilingvanoj, estas neniel humilige, kaj povas esti tre utile.

* J. van Scheepen skribis "distili" : figuro aŭdaca, sed elvokiva.

** alia elvokiva esprimo de J. van Scheepen.

Tro ofte ni devas konstati, ke iu publikigita libro povus esti, per tia kontrolo, plibonigita en sia formo gramatika aŭ leksikologia.

Unu el niaj plej kapablaj verkistoj, kun plej eleganta stilo, komence malinklinis allasi sian prozon al alies kontrolo; ne senhezite li konsentis sendi manuskripton al nia Literatura Komitato; sed poste, li afable akceptis kelkajn korektojn kaj sugestojn, kaj fine li bonvolis konkludi, ke la afero entute estas bona.

Sciu la verkistoj kaj eldonistoj, ke nia kontrolista kolegaro estas ĉiam servopreta, kun plena respekto al la rajtoj de la aŭtoro.

8. Historio kaj prognozo.

Mi proksimiĝas al fino de tiu ĉi skizo, jam tro longa, kvankam mi flankelasis aŭ apenaŭ tuŝetis plurajn aspektojn de la temo. Por ekzemplo, mi ne menciis la gravan kontribuon al esperanta literaturo de gazetoj kaj revuoj, eĉ efemeraj : La Esperantisto, La Revuo, Esperanto, Heroldo, Literatura Mondo, la Praktiko, Sennacieca Revuo, Oomoto, la Revuo Orienta, La Pirato, La Vipo, Herezulo, la Nica Literatura Revuo, Norda Prismo, kc.

Mi tamen deziras ankoraŭ pritrakti per largaj trajtoj la historion de la esperanta literaturo dum la unua duonjarcento de ĝia ekzistado, ĝian evoluon de post la dua mondmilito, kaj, en la lumo de ĝiaj nunaj tendencoj, provi antaŭvidon pri ĝia estonteco.

*
* *
*

De 1887 ĝis 1940, krom kelkaj esceptoj, nia literaturo estis precipe influita de la okcidenta kulturo, heredaĵo de la helena-latina kaj, pere de la Biblio, de la hebrea-kristana.

En la daŭro de tiuj 53 jaroj, la torĉo de la literaturo, pli-malpli ligate kun tiu de la movado, pasadis de unu lando al alia. Oni povis paroli pri periodoj rusa-pola, germana, franca (inkluzive franclingva Svisio), hungara (ĉefe budapeŝta, la brila epoko de "Literatura Mondo"), flandra-nederlanda, angla-skota...

Jam en tiu tempo, ekster tiuj plej aktivaj centroj, dise laboris izolitaj verkistoj : en Hispanio, Skandinavio, Balkanlandoj, Norda kaj Latina Amerikoj, Hindio, Japanio...

*
* *

Inter la du mondmilitoj plimultiĝis la verkistoj sur pli kaj pli diversaj lokoj. La areo de nia literaturo disvastiĝis al la tuta okcident-kultura mondo. Ĝi kovris tutan Eŭropon de Laplando al Mediteraneo, de Portugalio al Maroj Nigra kaj Kaspia; tutan Amerikon de Nordo al Sudo; Aŭstralion, Novzelandon, Kanariaj Insuloj.

Momente haltigita dum la dua mondmilito, tiu movado tuj poste reakceliĝis. En Ekstrem-Oriento aperis taĉmento da bonegaj japanaj verkistoj. Ĉinio, de kie jam antaŭ 1914 venis "la Voĉo de l'Popolo", revekiĝis, dum vekigi Koreio kaj Vjetnamio.

Pli kaj pli intensiĝas tiu discentriga tendenco. El Hindio venis ne nur studoj pri Budao kaj Budaismo, pri la Bahaisma movado, pri Kriŝnamurti, sed ankaŭ ampleksa traduko el sanskrito de la monumenta Bagavadgito. En Proksima Oriento, la esperanta literaturo ekokupis postenojn ne nur en Izraelio; ĝi ankaŭ komencis ekspluati la riĉan minon de la islama kulturo : traduko de la Korano, de klasikaj iranaĵaj poetoj (Omar Kajjam), de moderna araba poeto Ĥalil Ĝibran... Nova kampo, ankoraŭ vaste plugenda grundo.

*
* *

Oni povas konjekti, ke tiu tendenco plu daŭros kaj disvolviĝos. Tamen, ĝis nun, restas gravega manko : vastega kontinento preskaŭ tuta ekster la disvastigo de nia lingvo kaj, konsekvence, de ĝia literaturo. Esperanto apenaŭ ekpenetris en la randojn de Afriko kaj en kelkajn punktojn de ties centra parto. Tiu malfavora situacio ne devus plu longe daŭri.

Apud siaj indiĝenaj, originalaj kulturoj, la eks-kolonioj restas influitaj de la okcidenta pere de eŭropaj lingvoj, respektive : angla, franca, nederlanda, portugala, hispana, itala, germana. En tiuj landoj sidas ankoraŭ nun kiel kunlaborantoj eŭropaj edukistoj, kuracistoj, flegistoj kaj diversaj helpantoj. Kaj tiuj landoj sendadas el siaj gefiloj

kiel studentoj en eŭropajn universitatojn. Tra tiuj kana-
loj, pere de tiuj kontaktoj kaj interŝanĝoj, ni devus el-
trovi rimedojn por propagandi nian lingvon en Nigra Afri-
ko samkiel en Magrebo kaj Egiptio, se ne paroli pri angla-
lingva Rodezio kaj afrikansa Sudafriko. Ni devus riĉigi
nian literaturon per alporto el la buntaj kulturoj de
tiuj landoj.

Mi pensas interalie pri propagando farebla inter afrik-
anaj studentoj en Francio, precipe inter studentoj pri
beletristiko, per la broŝuro de Waringhien : " ABC de es-
peranto por la uzo de beletr-amantoj"* (franclingva, kiu
indus esti adaptita en ĉiujn grandajn kulturlingvojn.)

*
* *

Grava misio atendas la esperantan literaturon. Ĝi de-
vas alproprigi al si ĉiujn gentajn kulturojn, ilin diskon-
igi, komence, pere de multigitaj grandaj antologioj laŭ
la modelo de la jam ekzistantaj (hungara, ĉina, angla, kc).
Ne nur diskonigi tiujn kulturojn, sed ilin asimili, kaj
ilin integri en vasta sintezo sennacieca.

Tiam ĝi estos kiel Pegazo en poemo de la flandra franc-
lingva poeto Verhaeren. La flugilhava ĉevalo, naskita sub
la helena ĉielo, flugante pli kaj pli alten, vidas sian
horizonton plivastiĝi. Ĝi malkovras laŭvice pli kaj pli
malproksimajn poeziajn terojn...

..."Kaj de tiam, la tuta mondo estis ĝia areno."

* "ABC d'esperanto à l'usage de ceux qui aiment les
lettres".

Glosoj

- Vortoj ne troveblaj en PV kun suplemento, sed troveblaj en PIV :

afrikansa
apreci aù aprezi
lido
elvokiva (ĉe -iv/)

- Propraj nomoj esperantigitaj laù PIV :

Bagavadgito, Betoveno, Danto, Goeto, Homero, Magrebo, Moliero, Pegazo, Platono, Rabelezo, Sofoklo, Ŝekspiro, Ŝillero, Vagnero, Vergilio, Voltero.

Ne en PIV : Cervanteso, Ŝuberto, Tolstojo.

- alies : troviĝas en PV kaj en PIV, kvankam la tuta serio "alio + alies" estas "kontrauregula" (Zamenhof), "ne tute korekta" (PV), kaj el ĝi nur "alies" estas "maksimume allasebla" (PIV).

Tamen alies enradikiĝis en la praktiko, anstataù "alies", regule formita, sed fakte ne uzata.